

LITVINOFF OCH FREDEN

Av docent CARL ARVID HESSLER, Göteborg

I APRIL 1922 erfor världen att Ryssland och Tyskland, de i kriget besegrade stormakterna, hade bekräftat sitt samförstånd med ett fördrag. Med förenade krafter skulle de båda länderna arbeta på sin återuppbyggnad. De utbytte ambassadörer, de inledde handelsförbindelser och behandlade varandra därvid som mest gynnad nation, och tyska regeringen lovade att stödja företag, som investerade kapital i Ryssland. Mellan riksvärnet och röda armén etablerades de bästa relationer. Rapallo betecknar grundstenen till ett politiskt samarbete av högsta vikt mellan två av de stater, som Versaillesfreden lämnat försvagade och isolerade.

De besegrades vänskap vållade segermakterna bekymmer. De sökte förmå Tyskland att orientera sig mot Västeuropa. De inledde 1925 förhandlingar om en västpakt och om Tysklands inträde i folkförbundet. Perspektivet väckte stor oro i Moskva, där man genast anade en kommande blockbildning mot Sovjetunionen. Just som Stresemann stod färdig att resa till Locarno, kom den ryske utrikeskommisarien Tjitjerin på ett plötsligt besök till Berlin. Tjitjerin försäkrade Stresemann att ett närmande till västmakterna skulle betyda slutet på den tysk-ryska vänskapen. Han sökte också övertyga sin tyske kollega om att ingenting vore att vinna med ett medlemskap i folkförbundet. För sin del vägrade Ryssland kategoriskt att befatta sig med tanken på ett inträde. »De som hoppas få se Ryssland knacka på folkförbundets dörr komma att få vänta länge. De må vänta till världens slut om de gitta.» Folkförbundet, förklarade Tjitjerin, »är icke ett fredens instrument utan ett fält för regeringarnas intriger och ränkor. Vi komma icke att falla i förbundets snara.»

I Moskva hade man från början betraktat Genève med utpräglad skepsis. Man hade sina skäl. England och Frankrike, de två främsta medlemmarna av folkförbundet, hade intervenerat och skickat väpnade styrkor in på ryskt territorium för att återupp-

rätta det gamla Ryssland. Knappt hade dessa styrkor försvunnit förrän Frankrike gav sitt stöd åt Polen i dess krig mot Sovjetunionen. Och ingen regerings röst höjdes för att folkförbundet skulle ingripa och hindra fientligheterna. Genève förblev passivt. Därmed hade det avslöjats att det helt dominerades av västmakternas vilja, sade herrarna i Kreml. De skrattade åt folkförbundets anspråk på att vara en organisation för fred och rättvisa. »Jag kan knappast avstå från ett verkligt Homeriskt skratt, när jag hör en del vismän, som försöka övertyga oss om att inträde i folkförbundet är en garanti och kunde vara till nytta för oss för att hindra isolering.» Tjitjerin höll före att effekten skulle bli den rent motsatta. Sovjetunionens säkerhet skulle minska snarare än öka. »Anslutning till Nationernas förbund skulle endast hjälpa till att stärka de staters makt, som ha det dominerande inflytandet i Europa.»

Tjitjerin lyckades icke förhindra Tysklands anslutning till folkförbundet. Men han lyckades genomdriva att Rapallotraktaten bekräftades. Han fick den också förstärkt på ett sådant sätt, att Tyskland näppeligen kunde tillämpa sanktionsparagrafen, om denna skulle komma att användas mot Ryssland. De båda länderna lovade varandra att icke ansluta sig till några fientliga koalitioner eller delta i någon ekonomisk eller finansiell bojkott, som organiserades mot någon av dem. Därmed hade Tjitjerin lagt en ny grund för den vänskap med Tyskland, som för honom framstod som den ryska utrikespolitikens replipunkt.

Men Tjitjerins roll som utrikeskommissarie tycktes snart slutspelad. Hans hälsa var bruten. När Ryssland långt om länge antog en inbjudan att delta i diskussionen om nedrustning, då var det icke Tjitjerin som begav sig åstad till Genève. Till ryskt ombud utsågs Maxime Litvinoff.

Litvinoff for icke direkt till Genève. Han gjorde ett uppehåll i Berlin. I franska kretsar såg man häri ett varsel om att Ryssland skulle komma att stödja den tyska parollen »avrustning och jämlikhet» men icke den franska »avrustning på grundval av säkerhet». Och inför journalisterna i Berlin gjorde Litvinoff ett uttalande, som ytterligare avkyld stämningen i Genève. »Sovjetregeringen», sade han till pressmännen, »har aldrig dolt sin brist på förtroende till de kapitalistiska ländernas redobogenhet att förstöra krigets system mellan nationerna och konsekvent förverkliga avrustningen».

Den 30 november 1927 höll Litvinoff sitt jungfrutal inför den förberedande nedrustningskommissionen. Han sparade icke på effekterna. Det var icke för att stödja nationernas exploaterande styresmän, som han sade sig ha kommit. Han hade kommit för att klargöra de kapitalistiska staternas verkliga syfte i nedrustningsfrågan. Militarismen vore en naturlig konsekvens av det kapitalistiska systemet. Genom sin blotta existens verkade detta system intensifierande på motsättningarna i världen, det gav ständigt nya stötar åt de potentiella tvisterna och förvandlade dem oundvikligen till väpnade konflikter. Trots att världskriget hade nämnts »kriget för att göra slut på kriget» hade efterkrigstiden blivit en oavbruten upprustningstid, och de ständigt stegrade militärbördorna hade kommit att vila allt tyngre på de arbetande klassernas skuldror. Vad nedrustningskommissionen med dess ändlösa och fruktlösa diskussioner hade gjort, det var »av rent dekorativ natur», ironiserade Litvinoff. Så lade han fram Moskvas plan. Den löd i lakonisk form: fullständigt undanröjande av alla väpnade styrkor till lands, till sjöss och i luften. Med den planen önskade sovjetregeringen visa all världen sin vilja till fred bland nationerna.¹

Ingen skulle troligen ha blivit mera förvånad än Litvinoff själv, om man hade godkänt hans förslag. Sovjetledarna visste bättre än de flesta, att rivaliteten mellan makterna gjorde total avrustning omöjlig. Om undret hade inträffat och planen hade accepterats, skulle ingen haft mindre att förlora än Sovjetunionen. Dess viktigaste vapen var revolutionspropagandan och det vapnet skulle icke endast ha förblivit intakt, det skulle ha vunnit i styrka sedan de kapitalistiska regeringarna blivit försvarslösa mot revolutionära resningar. Och om Litvinoffs plan förkastades, då skulle Moskva vinna ett ovärderligt tillskott till sin propaganda. Då kunde man peka på att Litvinoff hade avslöjat ihålligheten i Genève's pacifism.

Litvinoffs tal hälsades med iskall tystnad. Till sist reste sig den franske delegaten Paul-Boncour och anmärkte, att sovjetregeringen tydligen icke hade studerat nedrustningsfrågan så länge som kollegerna i Genève. Den skulle annars ha funnit, att dess förslag var alltför enkelt. Men Litvinoff lät sig icke avskräcka.

¹ Kathryn W. Davis: *The Soviets at Geneva. The U. S. S. R. and the League of Nations 1919—1933.* 1934. Sid. 132 o. f.

När följande session öppnades i mars 1928 presenterade han ett utarbetat förslag på 63 artiklar. Turkiets och Tysklands delegater voro de enda, som togo förslaget på allvar. »Jag måste bekänna», sade greve Bernsdorff, »att jag i sovjetförslaget har funnit några mycket intressanta idéer, som synas mig förtjänta av den mest noggranna uppmärksamhet». Han tillade, att han fullständigt samtyckte till de punkter i sovjetförslaget, som avsågo att eliminera alla militära faktorer av aggressiv natur. Därmed var ådagalagt att Ryssland och Tyskland befunno sig på samma linje i nedrustningsfrågan. De voro båda motståndare till den franska doktrinen »säkerhet först, nedrustning sedan». De betecknade nedrustningen som den enda verkliga säkerheten.

Några månader senare skrevs ett nytt blad i fredsarbetets historia. I augusti 1928 blev Kelloggpakten undertecknad i Paris. Paktens syfte var en allmän »krigets bannlysning». Kriget blev högtidligen fördömt som redskap för nationell politik. Pakten skulle stå öppen för allmän anslutning och den skulle träda i kraft, först när samtliga de ursprungliga kontrahenternas ratifikationer deponerats i Washington, d. v. s. först i juli 1929. Till den högtidliga akten i Paris hade Sovjetunionen icke inbjudits. Litvinoff tog då ett eget initiativ. Han föreslog Polen, Rumänien och de tre randstaterna att samman med Sovjet underteckna ett protokoll, varigenom Kelloggpakten med dess högtidliga fördömande av krig i förtid trädde i kraft för dessa stater. Den 9 februari 1929 ägde undertecknandet rum i Moskva. Det var i opposition mot Tjitjerin, som Litvinoff genomdrev denna nya linje i rysk utrikespolitik. Den bebådade ett nytt och bättre förhållande till Rumänien. Allt sedan kriget hade Sovjets hållning dikterats av att det vägrade att erkänna Rumäniens införlivande av Bessarabien. Sovjetregeringen hade icke funnit för gott att över huvud inleda diplomatiska eller ekonomiska förbindelser med sin granne i sydväst. Med sitt initiativ ville Litvinoff visa, att man från ryskt håll icke tänkte sig en lösning av den bessarabiska frågan med maktmedel. Även i förhållande till Polen betydde Litvinoffprotokollet ett viktigt steg mot avspänning.

Halvannat år förflöt. Så kom i september 1930 nyheten att Hitler vunnit sin första stora valseger. Antalet nationalsocialister i den tyska riksdagen sprang plötsligt upp från tolv till ett-hundrasju. Hitler var vorden en politisk maktfaktor av första ordningen. Om målet för hans strävan kunde ingen ovisshet råda.

I årtal hade han predikat Versaillesstraktatens sönderbrytande och korståg mot bolsjevismen. I allt tätare led slöto tyskarna upp kring Hitler och hans program. Vid valen i juli 1932 vann det nationalsocialistiska partiet en ny glänsande viktoria. Det blev riksdagens största parti. Efter ytterligare ett halvår hade Hitler nått makten. Den 30 januari 1933 blev han Tysklands rikskansler.

Därmed föreföll Rysslands utrikespolitiska läge i grund förändrat. De nya herrarna vid Wilhelmsstrasse hade tidigare pekat ut härskarna i Kreml som världens fiende nummer ett. En tio-årig vänskap hotade att förbytas i fiendskap. Visserligen bekräftade Hitler Rapallo. Gesten kunde icke dämpa Moskvas oro för det rika Ukraina. Från västmakternas sida tycktes inga preventiva åtgärder mot Hitler vara att vänta. Och vid horisonten i öster stod ett militaristiskt och imperialistiskt Japan. Man fick i Moskva brått att lägga om femårsplanen för att stärka försvaret. På röda arméns lott kom en långt större del av statsutgifterna än tidigare. Rysslands motåtgärd mot Hitlers makterövrning blev en enorm upprustning.

Den 6 februari 1933, sju dagar efter Hitlers utnämning till rikskansler, höll Litvinoff ett stort tal vid nedrustningskonferensen i Genève. Han meddelade att Ryssland gärna antog kapitel I i den »franska planen». Där förordades att angrepp omedelbart borde följas av konsultationer mellan Kelloggpaktens signatärmakter och kraftiga ekonomiska sanktioner mot angriparen. Litvinoff önskade också själv lämna ett positivt bidrag till planerna för fredens bevarande. Han ville lägga fram en så fullständig definition av begreppet angripare, att ingen angriparstat skulle kunna slinka undan etiketten. Så föreslog Litvinoff att den stat borde åsättas beteckningen, som bevisligen vore den första att gripa till något av följande fem aktionssätt: 1) krigsförklaring, 2) väpnad ockupation av territorium, 3) bombardemang eller attack genom väpnade styrkor, 4) militär invasion utan tillåtelse av den lokala regeringen och 5) sjöblockad gentemot en annan stat. Måhända skulle man genom vissa tillägg kunna göra definitionen ännu mera perfekt, medgav Litvinoff i slutet av sitt tal. Men han hävdade att de principer som han lagt till grund voro allmängiltiga. Han hade utgått ifrån att de upprättade gränsernas oantastlighet erkändes och att en stats rätt att blanda sig i en annan stats inre angelägenheter avvisades.

Denna gång tog man Litvinoff på allvar. Han fick skörda myc-

ken berömmelse för det sätt, varpå han definierat »angriparen». Make till precis definition hade man aldrig lyckats åstadkomma i Genève. Och vad mera var — Litvinoff hade uppgivit sin gamla ståndpunkt att säkerhet måste föregås av nedrustning och anslutit sig till den motsatta, den franska. Det var tydligt att Ryssland sökte närma sig den maktgrupp i Europa, som fasthöll vid status quo. Omkring tre månader senare skrev Radek i Pravda: »Sovjetunionen har definitivt övergivit sin tidigare fientliga hållning gentemot Frankrike och Versaillestraktaten.»

På sommaren 1933 strömmade diplomaterna samman till den ekonomiska världskonferensen i London. De lyckades mycket litet uträtta. Men en av dem bedrev på egen hand en diplomati, som var högst framgångsrik. Det var Maxime Litvinoff. Han lyckades få avblåst ett två månaders bittert handelskrig med England. Han inledde förhandlingar med Förenta staterna om ett lån, vars beviljande signalerade en avgörande vändning i den amerikanska inställningen till Sovjetunionen. Det ansågs nu endast vara en tidsfråga, när Ryssland och Förenta staterna skulle träda i normala diplomatiska förbindelser med varandra. Men Litvinoff vann också framgångar, som direkt berörde hans lands säkerhet. Med Rysslands alla europeiska grannar avslöt han en serie pakter, i vilka »angriparen» definierades. Det ansågs vara särskilt betydelsefullt att även Titulescus, den rumänske utrikesministerns namnteckning förvärvades för en sådan pakt. En bekräftelse var därmed given att den bessarabiska frågan var bragt ur världen som potentiell krigsorsak. Över huvud såg man i Litvinoffs Londonprotokoll ännu ett tecken på att Ryssland önskade komma på god fot med det antirevisionistiska blocket.

Så snart Litvinoff satt sitt namn under det sista av Londonprotokollen, for han till Paris. Med Frankrike, den ledande Versaillesstaten, fanns sedan mer än ett halvår en nonaggressionspakt. Det skulle betyda en huvudlänk i Litvinoffs serie av fredspakter, om han också kunde vinna Frankrikes aktiva stöd. Litvinoff konfererade med Daladier och hans utrikesminister Paul-Boncour. Man nådde icke något påtagligt resultat. Men ett par månader senare befann sig den man i Moskva, som från fransk sida främst haft ansvaret för att nonaggressionspakten blivit avslutad. Herriot hade kommit på sovjetregeringens inbjudan och syftet med hans resa hade uppgivits vara att diskutera handelsförbindelserna. Men när Herriot åter var hemma i Paris kunde

han berätta, att Kalinin och Litvinoff med stor iver hade erbjudit en allians. Man borde, hade ryssarna sagt, icke längre sluta ögonen för det faktum, att Hitlers vansinniga planer på en kolonisation i Ryssland hade rivit sönder Rapallopolitiken uppifrån och ända ned. Nu borde Frankrike och Ryssland stå samman och trygga freden... En kort tid senare, den 14 oktober 1933, lämnade Tyskland hastigt nedrustningskonferensen och folkförbundet. Det var Hitlers första revolt mot Versailles.

I de dagarna förberedde Litvinoff ännu en stor diplomatisk seger. På Roosevelts inbjudan anträdde han en resa till Washington. Hans mål var att få till stånd ett amerikanskt erkännande av Sovjetunionen. Han nådde sitt mål, den 17 november gav Roosevelt till känna, att Förenta staterna hade erkänt Sovjet. I pressen världen runt betraktades händelsen som ett steg framåt för det internationella samarbetet. Att detta erkännande dittills blivit förvägrat berodde officiellt icke på att man fördömde den ryska revolutionen eller det ekonomiska och politiska systemet i Sovjet. Det hade i stället sagts, att sovjetregeringen varken var i stånd till eller villig att uppfylla internationella förpliktelser. I tio dagar förhandlade man i Washington och nästan hela denna tid ägnade man åt att formulera garantier. Litvinoff måste ge klart besked om att utlänningar i Ryssland finge åtnjuta religiös frihet och borgerliga rättigheter. De tyska och engelska ingenjörernas öde gjorde klarhet på denna punkt ofrånkomlig. Litvinoff måste vidare samtycka till att Sovjet avstod från all inblandning i Förenta staternas inre angelägenheter och »hindrade alla personer och organisationer under dess direkta eller indirekta kontroll från varje handling, ägnad att på något sätt skada lugnet, välståndet, ordningen eller tryggheten i Förenta staterna som helhet eller någon dess delar och i synnerhet från varje agitation eller propaganda, som har till syfte att genom våld åstadkomma en förändring i Förenta staternas politiska eller sociala ordning». Klausulen är ganska märklig. Den betydde, strikt följd, att tredje internationalen skulle nödgas dra bort sin verksamhet från nordamerikanskt territorium. I en antistalingrupp vid namn The Communist League of America väckte nyheten en oerhörd förbittring. Den klausulen gör det tydligt, sade man, hur fjärran dagens sovjetpolitik är från Lenins och Trotskijs. Klausulen betydde »ett fullständigt förnekande och förkastande av komintern», den karakteriserades som ett övergivande av allt som är väsent-

ligt i kommunismen. Då Litvinoff satte sitt namn under detta aktstycke, hade han och sovjetregeringen icke bara riktat en dödsstöt mot den internationella arbetarrörelsen, de hade också givit öppet till känna att deras politik hädanefter skulle bestämmas av rent nationalistiska hänsyn. Detta var uppfattningen bland Amerikas trotskister.

Höljd av ära återvände Litvinoff till Moskva. För sina diplomatiska framgångars skull blev han vald till medlem av Centrala exekutivkommittén. Inför detta forum höll han i december 1933 ett tal om Sovjets nya politik. »Vi stå nu vid en grännssten mellan två epoker», yttrade Litvinoff. »Det finns bourgeoisietater, som för den närmaste framtiden äro intresserade av fredens upprätthållande, ett faktum som är högst värdefullt för oss... Vi ägna särskild uppmärksamhet åt stärkta relationer och ett maximalt närmande till de länder, som liksom vi själva visa prov på sin ärliga önskan att trygga freden... Då vi icke äro doktrinärer vägra vi icke att göra bruk av befintliga eller framtida internationella sammanslutningar och organisationer, under förutsättning att vi nu eller i framtiden ha skäl att tro att de tjäna fredens sak.»

Ett halvår tidigare hade fyra europeiska stormakter slutit sig samman på ett sätt, som väckt misstro i Moskva. Den 7 juni 1933 hade Frankrike, Italien, Storbritannien och Tyskland undertecknat den s. k. fyrmaktspakten. De fyra makternas syfte sades vara att inom folkförbundets ram verka för fredens bevarande. I den sovjetryska pressen anade man oråd. Man misstänkte den italienske diktatorn, som varit paktens upphovsman, för antiryska tendenser. Även denna misstämning lyckades Litvinoff avlägsna. Han besökte Mussolini i Rom och under ett »hjärtligt» samtal bereddes väg för samarbete mellan de ryska och italienska regeringarna.

Runt nästan hela det ryska territoriet hade Litvinoff spänt ett nät av fredspakter. Men två stater av betydelse befunno sig därutaför. Den ena var Japan, den andra var Tyskland. Mer och mer slappnade de ekonomiska och militära band, som sedan 1922 hade knutit samman Berlin och Moskva. Man har beräknat, att omkring 70,000 tyska officerare, ingenjörer, tekniker och arbetare hade varit verksamma i Ryssland. Nu foro de hem i stora skaror. Men man lade också märke till att de nazistiska ledarna vinnlade sig om mindre arrogans gentemot Ryssland, sedan dess internatio-

nella ställning så starkt förbättrats. I slutet av februari 1934 blevo Dimitroff och två andra för högförräderi häktade kommunister frigivna ur sitt fängelse och befordrade med flygplan från Berlin till Moskva. Händelsen var i sig själv obetydlig, men den tolkades som ett tecken på en försonligare hållning från Tysklands sida. Men en månad senare inträdde på nytt en försämring av läget. Det var Litvinoffs önskan, att Tyskland skulle medverka till en neutralisering av det baltiska territoriet. Den 28 mars inbjöd han tyska regeringen att underteckna ett protokoll, som skulle garantera oberoende och integritet åt de baltiska staterna. Litvinoff fick ett blankt avslag på sin inbjudan. Till yttermera visso satte Tyskland Sovjets uppriktighet i fråga i en skarpt hållen not någon tid senare.

Det hade från början varit Sovjets uppfattning att randstaterna måste hindras från att dragas in i någon annan stats intresssfär. Estland och Lettland voro Rysslands viktigaste »fönster» mot Europa. De finge icke bommas igen, de finge icke heller förvandlas till någon europeisk stats utfallspport mot ryskt territorium. För att vidmakthålla neutraliteten i detta område förnyade Litvinoff den 4 april de tidigare pakterna med randstaterna för en tid av tio år framåt. Inför de främmande sändebuden betygade Litvinoff även muntligt sin regerings önskan om fred. Chauvinism liksom rasfördomar äro främmande för sovjetstaten, försäkrade han. Dess ambition är icke erövringar och utvidgningar av dess territorium. »Dess enda ambition är uppnåendet av det mål, för vilket den skapades och vari den ser hela sitt existensberättigande — nämligen uppbyggandet av ett socialistiskt samhälle.» Litvinoffs ord vunno mångas tilltro. Man kom till den övertygelsen, att sovjetregeringen var alltför engagerad i sitt inre uppbyggnadsarbete för att icke önska en lång fred.

Efter en svår inre kris fick Frankrike en nationell ministär i februari 1934. Louis Barthou blev landets utrikesminister. Från första stund satte Barthou in all sin energi och skicklighet på att stärka Frankrikes diplomatiska ställning i Europa. Om medlen tycktes han icke hysa någon tvekan. Han vidtog snabbt sina mått och steg. Den 12 april förklarade Eduard Beneš i Genève, att Lilla ententen snart skulle erkänna Sovjetunionen. Därmed skulle ett nytt stabiliserande moment föras in i det tidigare så spända förhållandet mellan Ryssland och Rumänien. Beneš hade ytterligare ett meddelande att lämna. Han tillade att Lilla ententens erkän-

nande skulle följas av en inbjudan till Sovjetunionen att förena sig med folkförbundet.

Bakom Beneš stod Barthou. Frankrike önskade trygga sin och sina östeuropeiska allierades ställning genom att draga in även Sovjetunionen i det europeiska säkerhetssystemet. Frankrike hade alltid varit på det klara med att Ryssland erbjöd en av de största reservoarerna av soldatmaterial i världen. Under de sista två åren hade Frankrike upptäckt ännu en sak. Det hade upptäckt Rysslands ständigt ökade effektivitet i luften. Frankrike behövde Ryssland. Och Ryssland, som å sin sida kände hotet växa från två håll, önskade Frankrikes och folkförbundets stöd. Litvinoff hade ju själv i december förklarat, att hans regering icke stod avvisande gentemot internationella sammanslutningar för fredens bevarande. Den 18 maj sammanträffade han med Barthou i Genève och de diskuterade frågan. Några dagar senare kunde de sovjetryska tidningarna berätta, att krafter voro i rörelse inom folkförbundet för att vinna Sovjetunionen som medlem.

Den 10 september öppnades folkförbundets femtonde session. En fråga överskuggade alla andra — den om Sovjets inträde. Råds-presidenten dr Beneš berörde den i sitt hälsningstal. Många stater voro i verksamhet för att i folkförbundet föra in »ett land utan vars samarbete förhållandena i Europa och världen aldrig komma att helt återvända till det normala». Beneš gjorde ingen hemlighet av att det också fanns de som tvivlade. Och det tvivlet kostade överregissören Barthou en myckenhet bekymmer. Hur skulle man finna en form för inträdet, som på en gång tillfredsställde folkförbundets och Sovjetunionens prestigekrav? Den gången Tyskland blev upptaget var proceduren ganska seriös. Tyskland fick lämna in en formell ansökan om medlemskap och denna ansökan gick till förbundets politiska kommission, där den blev underkastad granskning. När det konstaterats, att Tyskland uppfyllde paktens betingelser, blev dess ansökan godkänd av förbundsförsamlingen. Men under de sista åren hade man lagt sig vinn om ett större mått av courtoisie. När exempelvis Mexiko blev medlem gick man till väga så att förbundsförsamlingen sände en inbjudan, och efter ett jakande svar skedde invoteringen utan vidare formaliteter.

Ryssland hade från början bestämt sagt ifrån att det icke önskade träda in i N. F. på de villkor, som tillämpats i fråga om Tyskland. Men man kunde icke heller utfärda en inbjudan från

förbundsförsamlingen, ty en sådan ansågs kräva alla staters godkännande, vilket var omöjligt att uppnå. Efter åtskilligt konfererande fann man till sist ett slags kompromiss. Helt vid sidan om förbundets officiella organ sände trettio stater en skrivelse till ryska utrikeskommissariatet, och i den skrivelsen inbjödo de Sovjetunionen att genom medlemskap i N. F. delta i arbetet på fredens bevarande. Skrivelsen blev icke undertecknad av de tre nordiska staterna och Finland. Delegationerna för dessa länder förklarade, att de voro bemyndigade att biträda en inbjudan endast i det fall, att inbjudan utginge från förbundsförsamlingen själv. Då så icke skedde ämnade de på vanlig diplomatisk väg meddela den ryska utrikesledningen, att de skulle komma att rösta för Rysslands inträde. Till de trettio staternas inbjudan tackade sovjetregeringen ja. Frågan gick sedan till den politiska kommissionen. Men detta lät man icke ske för att närgånget granska, om Ryssland uppfyllde paktens villkor. Syftet var endast, att förbundsmedlemmarna skulle få tillfälle till en fri deklARATION av sin ståndpunkt.

Debattens stora och minnesvärda insats blev Giuseppe Mottas. Den nyligen bortgångne schweiziske statsmannen var berömd för sin värtalighet. Han var i en lysande form, när han vid detta tillfälle gick till attack mot Sovjetryssland. I allt vad det representerade såg han den mest radikala negation av västerländskt väsen. Och ödesdigrast av allt är, förklarade han, att den ryska kommunismen allestädes söker slå rot. »Dess ambition är världsrevolutionen. Dess natur, dess aspirationer, dess inre drivkraft, allt gör den inställd för utländsk propaganda. Dess väsentliga lag är expansion bortom politiska gränser. Att uppge dessa syften vore för kommunismen att förneka sig själv; men genom att fullfölja dem blir den vår gemensamma fiende, emedan den hotar oss alla.» Motta vägrade att tro, att den bolsjevikiska regimen skulle komma att utvecklas i västerländsk riktning. Därmed var Mottas ståndpunkt given. »För universalitetens princip», slog han fast, »kunna vi icke offra idén om ett nödvändigt minimum av moralisk och politisk överensstämmelse mellan folken.» Motta visste, att tärningen redan var kastad. Men han ville med sitt veto hindra ett enhälligt beslut. Han ville åtminstone icke se sovjetmännen hålla ett triumferande intåg i Genève.

Det blev Barthous sak att förklara och försvara. Han höjde sitt pekfinger och försäkrade, att det väsentliga just nu icke var

doktriner och politiska system. Det ena nödvändiga var fredens tryggande. Var resonemanget hållbart? Som god katolik svarade de Valera nej, när frågan nästa dag togs upp i förbunds församlingen. »Ingen politik, som är i någon mening real, kan bortse från hänsyn till människolivets mening och det mål, som människans existens är avsedd att tjäna.» Allenast vördnad för abstrakta ideal och principer är dömd att falla samman inför angreppen från de mänskliga lidelserna, om icke ett översinnligt motiv ingriper och stöder den. De millioner och åter millioner av Christi bekännare, för vilka Motta talat, hade gripits av farhågor inför det, som nu skedde i Genève. De Valera ville för sin del icke ställa sig helt avvisande till Sovjets anslutning. Men han hoppades, att en sådan försäkran om religiös frihet som tidigare beviljats amerikanska medborgare skulle ges även åt andra länders undersåtar och det ryska folket självt. Det var de Valeras fasta övertygelse, att om en sådan försäkran icke gavs skulle Sovjets medlemskap icke trygga freden. Fred kunde tryggas endast på grundval av folkens goda vilja gentemot varandra. Men det kunde icke finnas någon god vilja, då människor sågo de ting angripas, som betydde mest för dem i livet.

När omröstningen kom voro de icke många de stater, som radikalt förnekade Sovjets goda vilja. Holland, Portugal och Schweiz finga ensamma stå för ett tveklöst nej. Bakom dem anade man Vatikanen. Sju stater avstodo från att rösta. Men den majoritet man behövde var tryggad och dörrarna kunde slås upp för den ryska delegationen med Litvinoff i spetsen. Rickard Sandler, presidenten vid denna session, hälsade dem. »Jag känner mig icke kallad att söka värdera betydelsen av den händelse som timar i dag», yttrade Sandler bland annat. »Det är framtiden förbehållet att visa oss alla dess konsekvenser för mänsklighetens öde.» Men sin plikt likmätigt förklarade Sandler, att dagen markerade en milstolpe i folkförbundets historia.

Litvinoff besteg talarstolen och hälsade den församling, som man i Kreml förr i världen hedrat med namnet »bourgeoisiekonsortiet». Litvinoff kunde icke underlåta att påminna om den fientlighet man visat hans land under dess första år. Då hade man givit prov icke bara på teoretiskt ogillande. Men nu var läget ett annat. Nu var det lyckligtvis så, konstaterade Litvinoff, att man bland de betydande staternas representanter icke längre mötte någon, som önskade ignorera eller isolera Sovjet. Litvinoff

var icke nådig mot dem, som ännu djärvt stå Sovjet emot — dessa »inskränkta politiker, oförmögna att höja sig över sina små politiska passioner och stora fördomar». Av internationella strävanden hade Sovjet länge varit en vän. Vetenskapens, konstens och det sociala livets arbetare i Ryssland hade sedan länge haft ett fruktbärande samarbete med sina kolleger i andra länder, framhöll Litvinoff i fortsättningen av sitt tal. Även på det politiska området hade Sovjet gjort aktiva insatser. Litvinoff påminde om sin definition av »angriparen», över den var han tydligen icke så litet stolt.

Så nalkades Litvinoff det allt överskuggande problemet — fredens organiserande. »Kunde det finnas», frågade han, »en mera upphöjd och samtidigt mera praktisk och nödvändig uppgift för alla nationers samarbete?» Organiserandet av kriget bedrevs ju med den största aktivitet. Dess anda kunde icke dödas med resolutioner. Och man måste acceptera som ett faktum, att intet krig av allvarigare dimensioner kunde lokaliseras. Varje krig bragte förr eller senare olycka över alla länder, krigförande såväl som neutrala. Världskrigets läxa finge icke glömmas. Världens utarmning, en sänkt levnadsstandard, arbetslöshet, misstro till morgondagen, de kulturella värdenas förfall, vissa länders återvändande till en medeltida ideologi — dessa voro världskrigets konsekvenser, förkunnade Litvinoff. »Och vi måste göra klart för oss en gång för alla, att intet krig med politiska eller ekonomiska syften är i stånd att återställa så kallad historisk rättvisa, att allt vad ett krig kan göra är att sätta nya och kanske än mera iögonenfallande orättvisor i de gamlas ställe och att varje nytt fredsfördrag bär inom sig frön till nya krig.»

Man kan icke säga annat än att Litvinoffs anatema över kriget var märgfullt och övertygande nog. Han fann ingenting rättfärdiga en vädjan till vapnen. I slutet av sitt stora tal sade han sig hoppas, att man skulle komma att erkänna Sovjet som en värdefull faktor i de gemensamma ansträngningarna för freden. Folkförbundets förmåga borde icke överskattas. Men en fast vilja och ett nära samarbete mellan folken kunde åtminstone minska krigsfaran — »en ärofull och hög uppgift, vars fullföljande skulle vara av oskattbart värde för mänskligheten».

Den dagen, den 18 september 1934, stod Litvinoffs stjärna i zenit. Under åren som följde gjorde Litvinoff allt för att befästa och utbygga Rysslands nya diplomatiska position. Han sökte

knyta banden fastare mellan Ryssland och England. I slutet av mars 1935 hade han glädjen att se medlemmen av det engelska kabinettet mr Anthony Eden som sin gäst. Tidningarna ägnade all möjlig uppmärksamhet åt denna visit, de visste till och med berätta, att då Eden åt lunch hos Litvinoff på hans lantställe buro smöruppläggningarna på bordet inskriptionen »Freden är odelbar». Och enligt vad en gemensam kommuniké hade att förmäla voro Eden, Stalin, »konseljpresidenten» Molotov och Litvinoff ense om att det nu var nödvändigare än någonsin att bygga upp ett system av kollektiv säkerhet i Europa. För det målet skulle de båda makterna samarbeta. Några omedelbara resultat av större vikt nådde man ej. Storbritannien var tydligen icke berett att genast deltaga i några garantier för freden i östra Europa. Någoting sådant skulle den engelska opinionen icke ge sitt stöd. Men tonen i kommunikén tycktes varsla om ett verkligt närmande mellan de båda länderna.

Tillsamman med Barthou hade Litvinoff ivrigt arbetat på att få till stånd ett Öst-Locarno. Det skulle innebära att Ryssland, Tyskland, Polen, Tjeckoslovakien och de tre randstaterna skulle garantera varandras gränser. Planen stötte på stora svårigheter. Tyskland ämnade icke för all framtid godtaga status quo och Polen ansåg sig ha tillräckligt av pakter. När det tycktes evident att planen strandat, slöts den fransk-ryska pakten om ömsesidigt bistånd den 2 maj 1935. Men Litvinoff siktade längre. Det var hans stora dröm att Frankrike, Storbritannien och Ryssland skulle sluta en allians och gemensamt garantera Östeuropas gränser. En sådan allians skulle vara av den största strategiska betydelse för Ryssland och den skulle trygga freden i Europa, menade Litvinoff. I september 1935 fann han ett tillfälle att slå ett slag för sin plan. Italien hade just angripit Abessinien. Med en fasthet som man icke varit van vid från engelskt håll trädde sir Samuel Hoare inom skranket för folkförbundets principer. Det brittiska riket vore beslutet att lägga hela vikten av sin styrka i vågskålen för internationell fred och ordning. Litvinoff var icke sen att skänka denna politik sitt stöd. Han gjorde det icke för att trygga det engelska imperiet. Han gjorde det för att öva press på England. Han ville förmå England att inse att det behövde Ryssland liksom Ryssland behövde England. »Freden är odelbar» var Litvinoffs grundsats.

Efter Litvinoffs tal inträffade en episod, som kastade skarpt ljus

över de ryska utrikesförbindelsernas labilitet. Litvinoff hade vänt sig mot den uppfattningen att tvåsidiga pakter vore att föredraga framför försök till kollektiv säkerhet. Den uppfattningen hade ofta ingenting gemensamt med fredliga avsikter, och varje non-aggressionspakt hade sannerligen icke till syfte att stärka den allmänna freden, hade Litvinoff försäkrat. Hans dunkla anspelning uppkallade överste Beck till en skarp protest. Under Becks tid som utrikesminister hade Polen i viss mån glidit bort från sin traditionella vänskap med Frankrike och i stället närmat sig Tyskland. I januari 1934 hade en nonaggressionspakt på tio år ingåtts med Tyskland. Nu menade Beck att Litvinoffs ord åsyftade den pakten. Då Litvinoff reste sig för att ge en förklaring, avlägsnade sig hela den polska delegationen.

Många hade hållit före att det betytt en avsevärd vinst i inflytande och prestige för folkförbundet att Ryssland blivit dess medlem. Två år senare tycktes förbundet nära sitt sammanbrott. Det hade totalt misslyckats i den abessinska konflikten. När man samlades i Genève i september 1936, började man tala om en reform. Många förslag lades fram men inget var så detaljerat som det ryska. Det gick ut på att förbundsrådet skulle sammanträda och fatta sitt beslut redan inom sex dagar efter ett krigsutbrott. Både militära, ekonomiska och finansiella sanktioner skulle snabbt sättas i verket. För att komma till rätta med hela frågan om förbundsakten och dess tillämpning utsågs den s. k. tjugoåttamannakommittén. Då denna samlades till sitt tredje möte i början av 1938 inleddes förhandlingarna av Östen Undén. Det var Undéns och svenska regeringens mening, att sanktionsbestämmelserna i artikel 16 icke för närvarande kunde i praktiken tillämpas i sin helhet. Efter de senaste årens erfarenheter hade man endast att erkänna, att sanktionssystemet icke fungerade obligatoriskt och automatiskt. Genom omständigheternas makt hade en praxis uppkommit, enligt vilken förbundets medlemmar icke ansåge sig skyldiga att företaga en tvångsaktion mot en angripande stat. Mot denna uppfattning vände sig Litvinoff. Han hävdade att man måste bibehålla och om möjligt rent av stärka artikel 16. För den ståndpunkten stred han även vid församlingens möte i september. Där uppträdde ombud för de nordiska länderna, Belgien, Holland, randstaterna och Polen, och alla gjorde de gällande att sanktionssystemet ägde en icke-förpliktande karaktär. Litvinoff förnekade, att sådana ensidiga förklaringar hade någon rätts-

lig betydelse. Om medlemmarna hade rätt att godtyckligt tolka artikel 16, då skulle de kunna handla på samma sätt i fråga om andra artiklar. Och om artikel 16 mjukades upp och berövades sin obligatoriska karaktär, då skulle den vara utan värde för att avvärja eller hejda angrepp. Ingen inom folkförbundet förfäktade så konsekvent kollektivitetens grundsats som den ryske delegaten. Överhuvud framstod Rysslands hållning nu och sedan flera år som icke bara fredsbetonad, den framstod som »fredsaktivistisk» — för att låna Rickard Sändlers ord i årets remissdebatt.

Litvinoff hade gjort sitt yttersta för att upprätthålla goda förbindelser med västmakterna. Inom kommunistkretsar var den linje han följde icke oomstridd. Männen av Trotskijs och Zinovjevs skola avskydde folkförbundet. De voro övertygade om att utan en världsrevolution skulle det socialistiska experimentet i Ryssland icke bli någon framgång, och en världsrevolution vore att räkna med endast som resultat av ett nytt världskrig. Så fanns där kretsen kring Tuchatjevskij. Under tio år hade dessa arméofficerare samarbetat med det tyska riksvärnets officerare, många av dem hade fått sin utbildning i Tyskland, de voro fulla av beundran för Tysklands militära teknik och de hade även efter Hitlers makterövring sökt upprätthålla kontakt. Inom denna militärkrets önskade man, att Ryssland skulle återgå till sin gamla politiska linje från åren 1922 till 1933. Man borde söka komma till en uppgörelse med Tyskland, till äventyrs på Polens bekostnad. Därmed skulle man kunna utvidga Tysklands territorium, föra revolutionen till grannländerna på bajonetternas spetsar och undvika risken av ett krig på två fronter. Huvudmannen för denna frondörgrupp var Tuchatjevskij, ärelysten och yrkeskicklig. Redan 1936 lär det ha kommit till den ryska regeringens kännedom att Frankrike icke betraktade Tuchatjevskij som fullt pålitlig. Och i juni 1937 fick han falla, dömd till döden för spioneri och högförräderi.

Oppositionen likviderades. Samtidigt uppammades under dessa år en starkt nationalistisk anda hos det ryska folket. Man beklagade att trotskisterna haft möjlighet att undertrycka historieundervisningen i skolorna. Barnen hade ingenting fått lära sig om Rysslands stora förflutna, allt vad de visste om tsarernas historia var, att den utgjort en oavbruten följd av våldsdåd och förtryck. En gång hade Zinovjev skrivit om »rovdjuren» i det Romanowska

huset, och han hade hävdad att ingen imperialism vore mera rå, mera barbarisk, mera blodig än den ryska. Hos kejsarinnan Katarina hade han funnit tre av riktlinjerna för tsarismens senare utrikespolitik. De voro att annektera hela Polen, att erövra Finland och att hetsa upp Balkanfolken mot Turkiet för att sedan kunna slå dem under sig under sken av deras befrielse.¹ Lenin, hans lärjunge Zinovjev och de andra gammalkommunisterna fördömde imperialism och erövringskrig. Men i Stalins Ryssland har en ny historietolkning lancerats. I dag erkänner bolsjevismen alla gestalter i det förflutna, som tjänat Rysslands tekniska och ekonomiska framåtskridande och som hävdad Rysslands ställning i världen. Nu få de ryska barnen lära sig, att Peter den store med utomordentlig energi grep sig denna uppgift an. Han byggde fabriker och verkstäder för att höja det ryska samhället till västerländsk nivå och han förde Ryssland på bred front fram till Östersjön. Med sovjetregeringens goda minne producerades och spreds för ett par år sedan en film om »Tsar Peter», där nästan allt vad han företog sig blev välvilligt skildrat. Peter den store och kejsarinnan Katarina, arvtagerskan till hans politik, äro vordna historiska förebilder för ungdomen i Sovjetryssland.

I september 1938 bragtes ett av Östeuropas mest brännande problem till en lösning i München. Litvinoff blev icke ens tillfrågad om sin mening. Den man, som varit mera angelägen än kanske någon annan att åvägabringa en kollektiv behandling av de internationella frågorna, han ställdes nu helt utanför. Man kan förmoda, att Münchenmötet gav upphov till en omprövning av Sovjets utrikespolitik. Efter Prags fall följde en serie händelser, som ökade misstämningen i Moskva. Från London kom ett förslag om en fyrmaktsdeklaration, undertecknad av England, Frankrike, Ryssland och Polen. Men Polen vägrade att gå samman med Ryssland, och London valde då att fortsätta förhandlingarna med Warszawa. På nytt hade Moskva lämnats utanför. Pravda gav uttryck åt det starkaste missnöje. England och Frankrike, skrev tidningen, önska tydligen förmå Hitler att följa i Carl XII:s och Napoleons fotspår. De vilja se honom marschera in i Ryssland för att där lida nederlag.

En månad senare, den 3 maj, beviljades Litvinoff avsked från

¹ Arthur Rosenberg: Das Geschichtsbild des Bolschewismus. Scandia 1939. H. 2, s. 264 o. f.

sin post som kommissarie för utrikesärenden — enligt vad man uppgav »på egen begäran». Hans efterträdare blev presidenten i folkkommisariernas råd Molotov. Efter ytterligare tre och en halv månad slöto Ryssland och Tyskland i snabb följd ett handelsavtal och ett nonaggressionsavtal. Den 17 september bröto ryska trupper in över den polska gränsen i hela dess längd. Den 30 november bombarderades Helsingfors, Viborg, Kotka, Hangö och flera andra finska städer av ryska plan. Samtidigt överskreds Finlands gräns på flera ställen av ryska trupper. Mot två av sina grannländer hade Sovjetunionen gripit till nästan alla de aggressionsmetoder, som Litvinoff berömt sig av att vilja bekämpa. Stalin hade tagit upp den mördade militärkamarillans program. Ryssland stod åter vid Tysklands sida i kamp mot Versailles. Stalin hade trätt i de imperialistiska tsarernas fotspår. Den gräns, som omsider drogs i freden med Finland, var Peter den stores.
